

ПОЈАМ ДРУШТВЕНЕ ОПАСНОСТИ КРИВИЧНОГ ДЕЛА

1. Претходно термилошко питање

Да бисмо се колико год више обезбедили од недовољно прецизне употребе израза „друштвена опасност“, „друштвено опасно“ дело у оквиру кривичног права ми ћемо претходно покушати да ближе одредимо његов логички садржај.

На први поглед можда се може учинити да ту стварног проблема и нема. Шта би ту, одиста, могло бити спорно? Имамо посла са једним изразом који је давно већ у научној употреби управо као такав, у таквом свом облику.

Какав нам смисао тог израза сугерира текст самог Кривичног законика. Из дефиниције кривичног дела Законика као друштвено опасног дела, (чија су обележја одређена законом) ми заправо ништа ближе не сазнајемо о томе шта би са становишта законодавства требао да значи израз „друштвено опасно“ дело. Законска дефиниција као да полази од тога да је то израз који је сам по себи довољно одређен и јасан. Можемо, стога, закључити да дефиниција кривичног дела Законика, коју он заснива на елементу друштвене опасности, не пружа одговор на питање шта је друштвено опасно у оквиру нашег кривичноправног поретка.

Да ли можемо тражити непосредније објашњење тог израза у оквиру других одредаба Кривичног законика? Према одредби члана 1. Кривичног законика као друштвено опасна дела се наводе акти насиља, самовоље, привредне експлоатације и друга друштвено опасна дела која су уперена против одређених вредности личности грађана, као и против економског, друштвеног и политичког уређења југословенске заједнице и њеног државно-правног поретка.

Из ове законске поставке, у ствари, више сазнајемо о томе који су основни видови друштвено опасног понашања и против којих су вредности југословенског друштва они уперени. Али, шта је опасно дело по вредности, чију повреду Законик запређује кривичном санкцијом, из те поставке не можемо непосредно да утврдимо.

У обичном смислу под „опасним“ се подразумева постојање једне неповољне могућности, могућности наступања ове или оне непожељне

или штетне последице. И у моменту у коме се те последице и остваре, та опасност престаје да постоји као таква и преобраћа се у једну непожељну, неповољну стварност — у штету.

Ово лаичко схватање израза „опасно“ ако механички пренесемо на појам „друштвена опасност“ из Кривичног законика, морали би доћи до закључка да је „друштвена опасност“ повезана само с могућношћу проузроковања штетних последица, а не и са самим њиховим проузроковањем, то јест само са угрожавањем социјалистичких друштвених односа и вредности, али не и са њиховом повредом. У последњем случају, како истиче Марков, говорили бисмо о „друштвеној штетности“. (1)

Овакво тумачење, наравно, не може бити прихваћено у науци. Пре свега, оно је неприхватљиво са формално-јуридичке тачке гледишта, јер се терминологија кривичног права у основи одређује кривичним законодавством, а у овоме се говори о друштвеној опасности и у погледу оних дела, код којих су штетне последице већ наступиле.

У суштини ствари су сложеније. Када говори о друштвеној опасности као о основном обележју кривичног дела, законодавац уноси мало дубљи смисао у тај израз. Он има у виду опасност по друштвено-политички систем и државно-правно уређење, по друштво као целину, а не опасност за нарушавање једног или другог конкретног друштвеног односа и вредности.

Због тога, чак и она дела, која су већ проузроковала ову или ону промену у датом конкретном друштвеном односу, не престају да буду опасна за друштвени систем као целину, за његово учвршћивање и развитак, за напредак социјалистичког друштва. Та дела су постала штетна за конкретан друштвени однос, оштетила су једну страну друштвеног или државног уређења, али *продужавају* да буду опасна за уређење као целину. И управо кроз своју штетност за конкретан друштвени однос, кроз оштећење једног или другог интереса друштва или појединих његових чланова, она вређају и социјалистичко друштвено уређење у посебним његовим видовима, а отуда стварају још опипљивију претњу — опасност за његово постојање или бар за његово јачање, за његово учвршћивање и развитак у целини.

Према томе, друштвена опасност не мора да се испоји кроз повреду датог кривичноправног објекта. Та повреда је само облик кроз који се друштвена опасност може да изрази. Суштина те опасности је у томе што она изражава негативан став учиниоца у односу на развој социјалистичког друштвеног система, у односу на напредак друштва. И испитивање степена друштвене опасности не ограничава се само у оквиру конкретног случаја; конкретно дело може да подрива стабилност система државних економских мера на много широј основи. Тај негативан утицај треба процењивати с обзиром на сва (стварна и могућа) слична дела.

Треба, додуше, нагласити да посезање на друштвене односе, као и свако посезање уопште, јесте најтеже, када је доведено до краја, то

(1) И. Марков: К'м в'проса за обществената опасност на прест'пното деание, Социјалистическо право, 1957/5.

јест када се изражава у реалној повреди тих односа. Зато и одражавање тог посезања на развој социјалистичког друштва, односно његова друштвена опасност је најзначајнија, најочигледнија, када долази до конкретних штетних резултата.

Али, ипак, остаје као најбитније то да се као друштвено опасно дело, у оквиру кривичног права, треба да схвати како оно дело које проузрокује најнепосредније и најконкретније последице у односу на непосредан објект кривичноправне заштите, тако и оно које само угрожава одређене кривичноправне вредности. Другим речима, друштвено опасно дело је оно дело које, будући непосредно уперено против ових или оних друштвених односа, ствара опасност за целокупни развитак друштва, за његов напредак уопште.

2. Предбуржоаска и буржоаска схватања о појму друштвене опасности кривичног дела

Владајуће експлоататорске класе, никада нису биле заинтересоване за истинско разјашњење стварног друштвеног карактера дела, према којима је уперена оштрица њиховог кривичног права. Напротив, њихов интерес је увек захтевао да прикрију ту суштину, а тиме и стварне циљеве постојећег кривичноправног поретка. ⁽²⁾

Историјске тачности ради, међутим, морамо истаћи да и поред тога што је у експлоататорским друштвима — државама преовладало формалистичко прилажење појму кривичног дела, које карактерише заобилажење друштвене опасности као његове социјално-политичке садржине, и пре појаве марксистичке теорије, било је покушаја да се кривично дело осветли и са његове унутрашње, реалне стране.

Домарксистичко социолошко проучавање садржине кривичног дела, његове друштвене опасности, можемо поделити у неколико развојних етапа.

а) Материјални концепт кривичног дела у канонском праву и кривичном праву апсолутистичких држава.

Теоретичари канонског права су сматрали да је суштина кривичног дела у томе што оно представља противљење вољи божјој и његовим заповестима како човек треба да се понаша у свом животу. Из такве материјалне дефиниције кривичног дела проистицали су и циљеви кажњавања — искупљење учиниоца кривичног дела од своје кривице пред богом и умекшавање душе делинквента.

У периоду апсолутизма искристалисала су се два материјална схватања кривичног дела.

Према једном од ових схватања кривично дело је онај прекршај закона који је непосредно или посредно уперен против благостања целог друштва.

(2) Др И. Ненов: Наказателно право, Обща част, Софија, 1963, стр 218.

Друго схватање кривично дело одређује као оно нарушавање закона, које, у ствари, представља напад на неприкосновена права врховне власти односно на права и безбедност друштва и приватних лица. (3)

У ствари, за оба ова схватања је карактеристично да кривично дело одређују као деликт који је уперен против права и безбедности друштвене целине.

Ови се концепти наslaњају на социјалну и политичку идеологију апсолутизма, која владајући систем сматра идеалним, сâмим оваплоћењем воље божје, у коме је обезбеђено благостање и срећа за све и за целокупно друштво. Свако посезање за основама тог уређења, а исто тако на систем мера експлоататорске полицијске државе, које имају за циљ заштиту тог уређења, теоретичари апологети апсолутизма су сматрали као непосредан или посредан напад на интересе свих чланова постојећег друштва.

Но, материјална дефиниција кривичног дела код теоретичара у апсолутистичким државама, одражавала је природу ових права, која су, реално, имали само припадници владајућег друштвеног слоја. Она је у ствари маскирала класни карактер кривичног дела и казне.

б) Материјално обележје кривичног дела у науци природног права. Изражавајући идеје тада прогресивне буржоаске класе, која је дошла на власт, најнапреднији представници школе природног права, проглашавају су за кривично дело понашање које напада на законе природе или које наноси штету друштву и појединим његовим члановима.

Ова дефиниција, апстрактно узета, рекло би се, да се поклапа са дефиницијом апсолутистичких законика. Али, она има у виду не стварно постојеће феудално-апсолутистичко уређење, већ друштво идеално изграђено на вечитим законима разума, то јест фактички класно буржоаско друштво. Представници школе природног права, полазећи од идеје друштвеног уговора у кривичном делу су видели напад на друштвени уговор и на природна права појединца, која штити тај уговор. То је значило битно ограничавање сфере кажњивих радњи. Тако је Монтескије сматрао да кажњавању могу бити подвргнуте само радње које су криминалне по својој природи, у које је убрајао нападе на друштвену безбедност. (4)

Бекарија, позивајући се на природу разума, истицао је да су кажњиви само напади на друштво и његове представнике и на слободу и сигурност грађана. (5)

На теорији природних права човека делимично је изграђено Фојербахово учење о кривичном делу. Он је писао да кривично дело у кривичноправном смислу речи представља напад на право које постоји независно од државних санкција. (6)

(3) Н. А. Дурманов: Понјатие преступленија, Москва — Лењинград, 1948, стр. 71.

(4) Ш. Монтескије: О духе законов, руски превод, Москва, 1900, стр. 85.

(5) Ч. Бекарија: О преступленијих и наказанијих, у руском преводу М. М. Исаев, Москва, 1939, стр. 228—229.

(6) А. Feuerbach: Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts, 1847, § 22 (према Н. А. Дурманову: Понјатие преступленија, Москва — Лењинград, 1948, стр. 78).

У основи, материјално схватање кривичног дела представника природноправне школе, има фантастичан карактер. Из два разлога. Прво, зато што се кривичном делу прилази као нападу на вечита, непроменљива права човека која постоје ван и независно од државне регламентације. И због тога што се оно, по правилу, односило не на реално постојеће друштвене односе, већ на оне које се хоће. Отуда, то схватање је имало идеалистички карактер.

ц) *Чисто идеалистичке теорије материјалног обележја кривичног дела*

Као идеалистичке теорије о материјалном елементу кривичног дела свакако се могу да оцене и све досад изнете концепције о материјалном обележју кривичног дела.

Али, овде ће бити речи о буржоаским дефиницијама материјалног обележја кривичног дела са неприкривеном идеалистичком филозофском основом.

Тако је Кант кривично дело доживљавао као нарушавање априорног моралног закона, који се јавља као лични закон воље, присутан у њему и који, заједно с тим, лежи у основи позитивног законодавства. (7)

Хегел, полазећи од концепције права као опште воље, у кривичном делу је видео свесно одступање воље од општег права. (8) На тај начин, материјално обележје кривичног дела по Хегелу се корени у субјективним својствима појединог вољног акта, који подразумева објективно постојање надискусствене категорије свеопште воље.

На истим филозофско-теоријским позицијама налазе се и они теоретичари који у кривичном делу траже напад на норму или на субјективно право господара или сматрају да је кривично дело напад на правно добро (9).

Све те и њима сличне теорије, у суштини — како примећује — Дурманов — „представљају само продукт свести и немају основ у објективној стварности”. (10)

На тај начин ове теорије, које или одричу материјално обележје кривичног дела или га своде на јуридичку карактеристику (напад на норму, на правно добро), треба сматрати директно идеалистичким.

д) *Еклектичке дефиниције материјалног обележја кривичног дела*

Теоретичари, који су изграђивање кривичног права поставили на методолошким основама вулгарног материјализма, ако су хтели да остану доследни својим теоријско-филозофским уверењима, морали су кри-

(7) А. А. Пионтковскиј: Уголовно-правне воззренија Канта, Фојербаха и Фихте, Москва, 1940, стр. 28—33; 49—52.

(8) Х. Гегел: Философија права, Москва, 1934, стр. 111.

(9) Л. Е. Владимиров: Уголовниј законодатељ как воспитатељ народа, Москва, 1909, стр. 108 (према Н. Д. Дурманову: Поњатие преступленија, Москва — Лењинград, 1948, стр. 108).

(10) Н. Д. Дурманов: Поњатије преступленија, Москва — Лењинград, 1948, стр. 123.

вичном делу да прибу као појави за коју су битне осећајне перцепције у социјалној средини.

Ломброзо, као најистакнутији представник филозофије вулгарног материјализма у кривичном праву и криминологији, није дао никакву дефиницију кривичног дела, заменивши ову описом криминалног човека, рођеног носиоца делинквентних особина.

Следбеници Ломброза, настављајући учење о рођеном делинквенту, покушавају да дају дефиницију кривичног дела на идеалистичким основама.

Карара кривично дело дефинише као прекршај државног закона који има за циљ да обезбеди заштиту и сигурност грађана, а која је од пуног интереса за позитивни друштвено-политички поредак. ⁽¹¹⁾

На сличан начин тумачи социјалну страну кривичног дела и Ортолан. ⁽¹²⁾

Гарофало је као излазну тачку своје дефиниције кривичног дела узео морал. Мерило нормалног људског понашања је осећање привржености етичком минимуму на коме почивају и кривичноправне норме. Материјалну основу кривичног дела представља повреда тог осећања човека савремене културне средине. Зато се кривично дело своди на повреду тог моралног супстрата, који се састоји из основних алтруистичких осећања — жалости и честитости у њиховој просечној мери, присутних у сваком друштву. Радњу, која садржи такву повреду осећања жалости и честитости, Гарофало назива „природним кривичним делом”. ⁽¹³⁾

„Материјална” дефиниција кривичног дела антрополошкој школи била је потребна зато да би на неки начин теоријски фундирала учење о рођеном злочинцу и на том учењу заснованим захтевима о укидању правних гаранција у области кривичног права и процеса. Та „материјална” дефиниција кривичног дела, чији је теоријски смисао у постављању тезе о вечности и непроменљивости кривичних дела, а отуда и о независности кривичних инкриминација од форми људског друштва, у условима капитализма, који је почео да надире, имала је реакционарно значење.

Припадници социолошке школе кривично дело посматрају као друштвену појаву. Али, будући да друштво доживљавају као јединствену складну целину, која се заснива на заједничким циљевима, интересима и тежњама, то, по њима, кривично дело, јесте акт који је уперен управо против друштвене целине.

Друкчије речено, представници социолошке школе, а исто тако и неки представници класичне школе, говоре о кривичном делу као о делу које представља објективну опасност за друштво.

Тако по Јерингу, аутору, који не припада теорији кривичног права, „... кривично дело је законодавством утврђени штетан напад на животне услове друштва. Као мерило по коме законодавац одређује такав карактер кривичног дела служи не конкретна опасност појединог дела, већ апстрактна опасност читаве категорије дела”. ⁽¹⁴⁾

(11) Karara: Programma del corso di Diritto criminale, стр. 59.

(12) I. Ortolan: Elements de Droit pénal, 5^{éd.} T. I, n. 563.

(13) R. Garofalo: Kriminologie, 14e ed., Paris, 1895, p. 38—39.

(14) И. Иеринг: Целъ в праве, т. I, спб., 1881, стр. 357.

Таганцев је кривично дело схватио као дело штетно за појединце и друштво, па због тога и забрањено законом. (15)

Лист је у кривична дела убрајао само оне деликте који представљају „особито опасан пробој у поредак јуридичких добара“. (16) Лист је остао у зачараном кругу. Кривично дело, по његовом мишљењу, је особито опасно за правно добро, а правно добро одређујемо као добро заштићено у правним нормама, које установљава законодавац. Због тога се код Листа материјална дефиниција кривичног дела преобраћа у формалну одредбу, заснивајући се на самовољн законодавца.

Познати руски грађански писац Познишев био је веома резервисан према сваком покушају давања научне дефиниције кривичног дела у наслону на његов материјални елеменат. (17) Међутим, како је сматрао да законодавац у утврђивању кривичних инкриминација ипак мора полазити од неке друштвено-политичке принципе, он је посредно признао значај материјалног елемента у разумевању унутрашње природе кривичног деликта. Тако, по њему, полазна основа законодавца у изграђивању система кривичноправних инкриминација јесу општи интереси грађана и друштвени напредак. Отуда, ако кривично санкционисање једног понашања не би могло да буде у служби даљег развоја друштвених односа и установа, то дело не би требало да уђе у круг кривично кажњивих радњи. И даље: ако једно понашање погађа само интересе једне друштвене класе, а да истовремено не противречи интересима општег друштвеног напретка, не би смело, такође, да добије кривичноправну квалификацију.

Међутим, све ове дефиниције карактерише примена еклектичког метода у науци. Оне представљају неуспео покушај да се унутрашња садржина кривичног дела објасни на темељу спајања формално-јуридичких и социјалних елемената кривичног дела. У тим дефиницијама социјални елеменат је до те мере расплнут да готово ништа не казује о правој природи кривичног дела: суштински, класни елеменат кривичноправне друштвене инкриминације код ових еклектичара криминалиста је потпуно одсутан.

е) *О „материјалној противправности“ као елемента кривичног дела у буржоаској теорији*

Пут по коме је пошла буржоаска теорија кривичног права, покушавајући да помоћу антинаучних концепата помогне буржоазији да прикрије њену тежњу да се ослободи властите, њој самој, већ постале неугодне законитости, довео је до учења о материјалној противправности кривичног дела. Појам материјалне противправности, са још већом очевидношћу него појам формалне противправности, предодређен за заштиту класних интереса буржоазије при разматрању кривичних дела, није био довољно разрађен у буржоаској литератури. Ипак, теорија материјалне

(15) И. С. Таганцев: *Лекции*, т. I, 1902, стр. 12.

(16) Ф. Лист: *Учебник уголовного права*, *Общая часть*, Москва, 1903, стр. 120.

(17) В. Познишев: *Основные начала науки уголовного права*, Москва, 1912, стр. 127.

противправности очигледно у бити представља одрицање од принципа „нема кривичног дела без указивања на то у закону“.

Да би замаскирали суштину конструкције материјалне противправности, која се јавља као покушај дефинитивног напуштања буржоаске законитости, грађански теоретичари кривичног права покушавају да створе утисак да се о материјалној противправности говори само онда када „дело противречи циљевима правног поретка, који се састоје у заштити правних норми“ или да се као социјално штетно сматра оно дело које „противречи нормама, које регулишу људске узајамне односе у социјалном животу“. (18)

Откривању стварне суштине материјалне противправности у великој мери је допринело то што је управо кривично право немачког фашизма у први план истакло материјалну противправност. Основом материјалне противправности у фашистичкој Немачкој постаје повреда тако званог националног дуга и верности према немачком народу. Не треба посебно доказивати да се ова поставка, коју је фашистичка „теорија“ кривичног права оберучке прихватила, у суштини директно сводила на тотално одбацивање грађанске законитости и „објаву рата судијској везаности за кривичним законом и виђем кривичног дела“ (19) као јединствене основе кривичне одговорности.

Значи, у епохи када је капитализам ушао у фазу империјализма, у којој, у неким буржоаски уређеним земљама, започиње фашизација државног апарата, буржоазија се није више могла задовољити *постепеним слабљењем* законитости и правних гаранција личности. Да би могла апарат кривичног правосуђа да учини што ефикаснијим у гушењу отпора пробуђеног пролетаријата, она је покушавала да се ослободи и последњих остатака грађанске правне законитости, коју је раније сама тако енергично и одушевљено уводила у своје законе.

И баш то заоштравање класне борбе у капиталистичком друштву империјалистичке епохе у буржоаској теорији нашло је одраза у стварању конструкције материјалне противправности, која треба да рационализује употребу кривичног права као средства гушења било каквог отпора према постојећем експлоататорском буржоаском поретку.

3. Марксистичка концепција појма друштвене опасности кривичног дела (историјско-класни приступ)

У претходном одељку смо видели да и међу добуржоаским и буржоаским ауторима се срећу покушаји да се кривично дело одреди као дело које је „штетно за друштво“, које је „штетан напад на животне услове друштва“.

Но, будући да у свом објашњењу социјалне природе кривичног дела пренебрегавају класно-политички моменат као одлучујући критеријум сваке криминалне политике и кривичног права, ови радикалнији ау-

(18) А. Шуберт: Об общественној опасности преступного деяния, Москва, 1960, стр. 80.

(19) А. Шуберт: Об общественној опасности преступного деяния, Москва, 1960, стр. 80.

тори предграђанске и грађанске науке, у суштини су морали стати на пола пута. Зато се о њиховим дефиницијама општег појма кривичног дела, са материјалног становишта, може говорити само као о псеудо-социолошким конструкцијама, које објективно, хтели то њихови аутори или не, прикривају класно-политичку садржину кривичног дела и кривичноправне репресије уопште.

а) *Историјска променљивост појма друштвене опасности кривичног дела*

Материјалистичко схватање друштвене опасности кривичног дела полази од тога да је друштвена опасност историјско-класна категорија. Кривично дело као социјално, класно-политички неприхватљив начин друштвеног понашања јавља се на одређеном степену историјско-политичког развоја друштва то јест са настанком класних друштвено-политичких односа и установа. ⁽²⁰⁾ За историјско-материјалистичку кривичноправну науку кривично дело је оно друштвено непожељно понашање које не напада неке апстрактно, метафизички замишљене интересе, већ конкретне друштвене установе и односе, које одређени државно-правни поредак установљава у циљу заштите владајућих интереса. Зато „појам кривичног дела — како пише Владимиров — не може бити јединствен за сва времена и народе; представа о суштини дела и садржини дела, која су проглашавана за кривична, мењала се заједно са сменом друштвено-економских формација, са променом класне структуре друштва”. ⁽²¹⁾

Не постоји, дакле, друштвена опасност кривичног дела уопште, на апстрактан начин. Може се једино говорити о друштвеној опасности кривичног дела с обзиром на историјски конкретан облик друштвено-политичког живота и с обзиром на одређену друштвену класу.

Из реченог произлази да се одређена дела проглашавају за штетна, опасна за друштво не на основу вечито легитимне, непроменљиве принципе, које не би зависили од друштвено-политичког развоја човечанства, како су покушавали и како покушавају да тврде буржоаски теоретичари кривичног права. По речима Маркса „... друштво се не заснива на закону. То је — фантазија правника. Напротив, закон се мора заснивати на друштву, он мора бити израз његових општих интереса и потреба, који произлазе из датог материјалног начина производње, у супротности са самовољом појединог индивидуума”. ⁽²²⁾

Као и свако људско деловање, тако и деловање које се на овом или оном стадијуму људског друштва, признаје за штетно, друштвено опасно, ми морамо да разматрамо у уској вези са битним економским, социјалним и политичким односима.

Кривично дело као правна забрана одређеног људског понашања не постоји од оснивања друштвене заједнице људи. Иза првобитних забра-

⁽²⁰⁾ А. А. Пионтковскиј: Учение о преступлении, Москва, 1961, стр. 7; Н. Срзентић — др А. Стајић: Кривично право, Сарајево, 1968, стр. 76.

⁽²¹⁾ Уголовное право, Часг обичаја, Москва, 1966, стр. 92.

⁽²²⁾ К. Маркс, и Ф. Енгелс: Сочиненија, т. 6 стр. 259.

на одребених видова људског понашања нису стајале правне санкције. Првобитно људско друштво, које је било заједница интереса у реалном смислу, преступе својих чланова решавало је на моралној и религијској основи.

Кривично понашање, а са тиме и његова друштвено-класна опасност, није ни могло да постоји у првобитном друштвеном уређењу, с обзиром на социјално-економске и духовне односе који су владали у њему. У том уређењу постојао је систем колективне својине на средствима за производњу. И „колективни рад као неизбежан услов опстанка при крајње примитивним производним односима нужно је рабао моралне норме и обичаје узајамне помоћи, другарства, дисциплинованости, који, за разлику од њихових антипода — егоизма, грамжљивости, анархизма, по својој суштини нису могли да створе кривична дела”. (23)

То, наравно, не значи да се у првобитном, родовском уређењу нису вршила дела која су представљала опасност за поједине његове чланове или за цео род или племе у целини. Историјске анализе показују да су се у то време чинила таква дела као што је лишавање живота, наношење телесних повреда, отмице жена, родоскрвнуће. Али та дела нису сматрана за кривична дела. Првобитно уређење се је заснивало на начелу јединствених, солидарних економско-социјалних интереса и зато за њихову одбрану нису биле потребне принудне, правне норме. Повреде, унутар племена или рода, интереса или добра појединог лица, сматране су као посве његова лична ствар или ствар његових блиских.

У оном периоду историјског развоја људског друштва када се оно, услед нараслих противречности између производних снага и производних односа, поделило на непомирљиве класе, настала је потреба да се средствима кривичне репресије заштите интереси експлоататорске мањине. (24)

Процес стварања кривичноправних норми, којима се утврђују кривична дела увек се, дакле, одиграва у одређеном историјском оквиру. У сваком периоду државно организованог људског друштва постоји одређени скуп људских понашања која се инкриминишу као друштвено опасна. У зависности од објективног економског и политичког развитака историјски обим и садржина појма друштвене опасности се мењају.

б) Класна суштина појма друштвене опасности кривичног дела

Историјска променљивост појма друштвене опасности кривичног дела открива нам друштвено-класну основу тог појма. Појам друштвене опасности кривичног дела има своје корене у друштвено-политичкој пракси. Класни карактер друштвене опасности произлази из саме њене суштине. Друштвено опасно је оно дело које вређа или прети да повреди

(23) Н. Ф. Кузнецова: Преступление и преступность, Москва, 1969, стр. 8.

(24) Ф. Енгелс: Происхождение семьи, частной собственности и государства, Москва, Политиздат, 1965, стр. 23—78; А. С. Шляпочников: Происхождение уголовного права, Москва, 1934, стр. 25; М. Д. Шаргородский: Наказание по уголовному праву эксплуататорского общества, Москва, 1957, стр. 9—18.

одребене друштвене односе и кроз то ствара опасност и за *цео систем друштвених односа*, за установљено државно и друштвено уређење. Али друштвено-државно уређење у класном друштву установљено је у корист владајуће класе. Стога, друштвено опасно дело оштећује интересе владајуће класе.

Даља консеквенција класног карактера друштвене опасности је у њеној тесној повезаности са противречношћу, коју садржи класни друштвени однос као објекат криминалног напада. „Разоткривање везе између друштвене опасности дела и противречности коју садржи повређени друштвени однос — како каже Манчев — има одлучујући значај за одређивање социјално-политичке суштине и садржине друштвене опасности”. (25)

Противречност, класна садржина друштвених односа, дакле, условљава класно-политичку садржину и друштвене опасности.

При томе, код одређивања друштвено опасног карактера одређених облика друштвеног понашања, значајне су и „класне позиције позитивног права, одребене потребама владајуће класе и условљене објективним друштвеним особеностима одговарајућих дела”. (26) У том смислу кривично дело је *друштвено-правни* појам, а криминалитет категорија у чијем сузбијању треба имати у виду како објективну чињеницу класне борбе, тако и класне позиције позитивног права.

У смислу овог теоријског концепта друштвена опасност кривичног дела значи отворено признање класно-политичког порекла кривичног дела и кривичног права у целини. Владајућа класа, према томе, не одређује кривична дела ради заштите интереса свих чланова друштва, већ, првенствено, ради одржавања своје класно-политичке превласти. Познати совјетски теоретичар државе и права Пашуканис, говорећи о историјско-класном карактеру казнене политике, с правом каже: „Такозвана теорија кривичног права која изводи принципе казнене политике из интереса друштва у целини бави се свесним или несвесним извртањем стварности... Сваки историјски дати систем казнене политике носи на себи печат класних интереса оне класе која га је остварила”. (27)

Како сликовито пише Ненов — „хиљадугодишња драматична историја кривичних дела представља категоричан и очигледан доказ за ту њихову класну условљеност.” (28) Економски систем и тип државне организације, облик својине и друштвених односа — то су основне чињенице, чији објективни утицај, при датим историјским социјално-политичким условима, одређује пре свега круг криминалитета и дела која вређају одговарајућу робовласничку, феудалну, буржоаску државу — као главног оруђа за одржавање експлоататорских друштвено-економских и недемократских политичких односа.

Криминалитет и јуридикчки појам кривичног дела у социјализму не губе свој класни карактер. (29) Према историјском материјализму док

(25) Н. Манчев: Преступление и противообщественная по'ава, Софија, 1967, стр. 36.

(26) И. Ненов: Наказателно право, Обшча част, Софија, 1963, стр. 197.

(27) Ј. Б. Пашуканис: Општа теорија права и марксизам, Сарајево, 1958, стр. 181.

(28) И. Ненов: Наказателно право, Обшча част, Софија, 1963, стр. 198.

(29) Н. Ф. Кузнецова: Преступление и преступность, Москва, 1969, стр. 26.

постоје друштвене класе класне супротности се морају испољавати и не може се говорити ни о каквом потпуном складу између интереса владајуће класе и интереса друштва као целине. Напротив, класна борба у социјалистичком друштву се продужава и „будући кривично дело је пре свега израз најоштрије класне борбе, друштвена опасност дела и у социјалистичком друштву, као обележје по коме се оно проглашава од стране законодавца за кривично дело, задржава свој класни карактер.”⁽³⁰⁾

Анализа неких начелних одредаба југословенског кривичног законика веома очигледно може да нам покаже да објекат кривичног дела и у нашем праву, као праву социјалистичког типа, има класно-политичку карактеристику. Отуда, и у нашим условима кривично дело има класно-друштвену опасну природу.

Као објекат кривичног дела у нашем праву, наиме, могу се назначити битни друштвени односи социјализма, за чију је заштиту и унапређивање заинтересована владајућа друштвена класа. То су оне друштвене вредности и интереси, који се, по оцени класе на власти, на датом степену развоја социјално-економских и политичких односа у земљи, не могу осигурати друкчије до применом кривичне репресије као најефикаснијег облика државно-друштвене контроле и притиска.

Члан 1. Кривичног законика разоткрива класно-политичку садржину објекта кривичноправне заштите у нашој земљи. У овом пропису се истиче да се од насиља, самовоље, привредне експлоатације и других видова друштвено опасне делатности заштићује личност грађана, законита права и слободе грађана, затим политичке, социјалне, економске и националне основице Југославије, независност и безбедност земље, социјалистичко друштвено уређење земље и Уставом и законима утврђени државни поредак. Све ове вредности су органски део појединих односа у *класној* друштвеној основи социјализма или у *класној* сфери политичко-правне и идеолошке друштвене наградње.

На основу свега што смо досад рекли о историјско-материјалистичком схватању објекта кривичноправне заштите јасно произлази да је основни чинилац у решавању питања шта ће се сматрати за кривично дело класно-политички критеријум. Али, треба напоменути да ова поставка, иако несумњиво тачна, не сме да нас доведе до постављања теорије по којој би се све објашњавало класно-политичким односима. Јер, чини се неоспорним да кривично-правни појам друштвене опасности, поред класно-политичких, има и *ванкласне* и *ванполитичке* елементе. Овим се, свакако, не доводи у питање полазни историјско-материјалистички став о класно-политичкој суштини појма друштвене опасности кривичног дела, то јест да њега, увек, у крајњој анализи, условљава и одређује централни друштвено-политички сукоб — класни сукоб.

(30) Коментар Општег дела Кривичног законика, под општом редакцијом М. Пијаде, Београд, 1948, стр. 22; Др Б. Златарић: Елементи југословенског кривичног права, Загреб, 1963, стр. 75; Н. Срезњивић — др А. Стајић: Кривично право, Сарајево, 1968, стр. 75—76. У истом смислу говоре и совјетској литератури: А. И. Траинин: Общее учение о составе преступления, Москва, 1957, стр. 123; Н. А. Дурманов: Понятие преступления, Москва — Ленинград, 1948, стр. 96; Н. И. Загородников: Значение объекта преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву, Москва, 1949, стр. 12.

ц) *Историјско укидање друштвено-класне опасности као категорије кривичног права*

Битна карактеристика социјалистичког кривичног права је у томе што је у њему у сталном току процес *преображаја друштвено-класне опасности* кривичног дела у друштвену опасност. Потпуно нестајање класног елемента у друштвеним инкриминацијама на подручју кривичног права подразумева слободну комунистичку организацију људског друштва у којој ће бити укинуте све друштвене класе, као и све принудне, државно-правне установе које су из њиховог постојања законито настале.

Историјско-класни карактер друштвене опасности не утврђујемо само у вези са настанком кривичног дела као одребене забране људског понашања, већ и у вези са његовим постепеним нестајањем у процесу одумирања класа до његовог потпуног „укидања” после ликвидације класне структуре друштва.

Како се на категорију друштвене опасности може гледати са тачке гледишта будућег развоја кривичног права, у условима све динамичнијег социјалистичког преображаја друштвених односа и уснова? У условима социјалистичке друштвено-економске и политичке изградње, друштвена опасност, без сумње, представља једну карактеристику која је обојена социјално-политичком прекорношћу дела и његовом „негацијом комунистичког морала”. Међутим, уколико кривичне инкриминације, у процесу социјалистичког изграђивања друштва, буду све више изражавале интересе друштва као *целине*, уколико би њихов карактер постојао у реалном смислу *све друштвенији*, односно све мање класно-политички ограничен.

Тако се друштвена опасност кривичног дела јавља као *садржај и мера подруштвености* кривичног права као средства социјалне дисциплине. Она је, друкчије речено, органски елеменат процеса деетатизације и социјализације кривично-правних норми и односа. У ствари, ради се о томе да социјалистичко кривично право, помажући процес ограничавања и ликвидације криминалитета, ствара, у историјској перспективи, услове за властито одумирање. „Социјалистичко кривично право као мера државне принуде дијалектички обједињује репресију са наглашеним васпитним и поправним утицајем — у односу на самог учиниоца и непостојане чланове нашег друштва уопште. ⁽³¹⁾

Као резултат те битне промене у социјалној природи кривичне инкриминације и кривичног права уопште кривично дело се као забрана, која, у условима етатистичког и бирократизованог друштвено-политичког уређења, у крајњој линији, тежи да заштити и одржи привилегије владајуће класе, у условима демократског развоја социјализма, почиње да мења у забрану која се окреће према вредностима друштва као слободне заједнице солидарних и равноправних субјеката. Или, како каже Сзмошченко „правни деликти у социјализму угрожавају не само интересе владајуће радничке класе, но и историјски нужне услове постојања

(31) Др Ј. Борђевић: *Социјализам и демократија*, Београд, 1962, стр. 153.

целог друштва." (32) Кривично право, као систем принудних норми друштвене дисциплине, од превасходно класно-политичког ретрибутивног средства владајуће класе почиње да се преображава у средство друштвене заједнице, која одбацује „идеологију и праксу насиља ради постизања васпитно-етичког утицаја на људе". (33)

Треба, међутим, приметити да је овај историјски процес социјалног преображаја кривичне инкриминације и кривичног права у целини у правцу „деидеологизираних" и „деетатизираних" заштите човека, по свој прилици, веома дуготрајан. Јер „само потпуно ишчезавање класа даје могућност да се изгради систем казнене политике из које ће бити искључен сваки антагонистички елемент". (34)

Можемо, коначно, закључити да ће друштвено-класна опасност људског понашања нестати са ликвидацијом класних друштвених сукоба, као што је и, у историјском смислу, и настала са појавом друштвених супротности и класа. И у комунизму ће, додуше, бити понашања појединаца која ће одступати од владајућих општеприхваћених друштвених норми. Но, она неће имати смисао друштвено-класно опасних аката, већ ће имати *нетипичан, експесан* карактер и неће бити у стању да доведе у опасност стабилну организацију бескласних, слободних и разотуђених друштвених односа. А за сузбијање таквих социјално непожељних поступака неће бити потребна принуда класно организоване државне силе, већ ће се само друштво безболним, у првом реду, научним средствима, супротстављати појединим немасовним асоцијалним облицима јавног друштвеног понашања. (35) У комунизму ће људи, како истиче Манчев, „усаглашавати своје понашање са друштвеним односима по навизи и из унутрашње потребе. Зато друштвено штетни поступци не могу да прерасту у друштвено опасне акте". (36) Они неће више стварати потребу за правном интервенцијом у људским друштвеним односима. Норме комунистичког морала биће довољне за успешну борбу са експесним противдруштвеним поступцима појединаца.

4. Општа (апстрактна) и посебна (конкретна) друштвена опасност

Друштвена опасност кривичног дела, коју законодавац одређује кроз врсту и меру кривичне санкције, представља *просечну меру* друштвено негативног садржаја, који он претпоставља код појединих видова кривичних инкриминација. (37)

Када законодавац, дакле, одређује да је кривично дело убиства теже од кривичног дела телесне повреде, када ту разлику и изражава у врсти и мери одговорности, он нема у виду одређено испољавање уби-

(32) И. С. Самошченко: Појатие правонарушенија по советскому законодательству, Москва, 1963, стр. 84.

(33) Др Ј. БорЂевић: Социјализам и демократија, Београд, 1962, стр. 257.

(34) Ј. В. Пашуканис: Општа теорија права и марксизам, Сарајево, 1958, стр. 182.

(35) В. И. Лењин: Држава и револуција, Београд, 1967, стр. 122.

(36) Н. Манчев: Преступленне и противобичествена пројава, Софија, 1967, стр. 51.

(37) Коментар Општег дела Кривичног законика, под општом редакцијом Моше Пилде, Београд, 1948, стр. 17—18.

ства односно телесне повреде, него просечну укупност могућних кривичних дела убиства и кривичних дела телесних повреда. И на основу оцене своје замишљене просечне представе о тим кривичним делима он закључује да је кривично дело убиства, тежи, друштвено опаснији облик криминалног понашања од кривичног дела телесне повреде.

Ову опасност називамо *општом, апстрактном* друштвеном опасношћу кривичног дела.

Иако апстрактна, дата у прилично уопштеном виду, ова опасност игра врло значајну улогу у криминалној политици уопште, као и у спровођењу свакодневне казнене политике органа правосуђа. Та општа, апстрактна сцена друштвене опасности појединих видова криминалног понашања служи законодавцу као *начелан оквир* у постављању система класификације посебног дела кривичног закона, који представља збир појединих конкретних облика кривичних инкриминација.

С друге стране, утврђивање друштвене опасности одређеног учињеног кривичног дела, које врши орган правосуђа, своју полазну тачку има у општој, апстрактној процени законодавца типа кривичних забрана коме припада учињено кривично дело. Просечна мера друштвене опасности коју законодавац апстрактно, уопштено замишља код појединог типа криминалног понашања, у емпиријској пракси се испољава кроз различите степене опасности овог или оног конкретног кривичног дела дате врсте. Тако, између појединих конкретних кривичних дела убиства или телесних повреда могу постојати одређене разлике, које не смеју да буду занемарене. Законодавац никако није у стању да предвиди сав стицај објективних и субјективних околности, које могу утицати на формирање степена друштвене опасности конкретног случаја кривичног дела одговарајуће групе. Отуда су и природне разлике у јачини друштвене опасности коју могу испољавати конкретни случајеви кривичног дела одређене врсте.

Овде смо, пак, у присуству *посебне, конкретне* друштвене опасности кривичног дела.

И критеријум посебне, конкретне друштвене опасности има важну функцију у вршењу кривичног правосуђа. Помоћу овог критеријума друштвене опасности правосудни органи криминалну политику законодавца, коју он заснива на принципу апстрактне, опште друштвене опасности, остварују у конкретно-емпиријске облике свакодневне казнене политике. Ако орган који врши кривично правосуђе не буде конкретизовао апстрактну опасност кривичних инкриминација, казнена политика, као битан вид криминалне политике уопште, имала би *догматски, схематизовани карактер*. Само то дијалектичко претапање апстрактне оцене друштвене опасности у конкретан вид емпиријске друштвене опасности свакодневног криминалног збивања обезбеђује реалну животворност кривичноправне праксе.

И не само то. То није важно једино са државно-друштвене, криминално-политичке тачке гледишта.

Конкретизација просечне мере друштвене опасности кривичних инкриминација, коју законодавац фиксира у апстрактној сфери свог систе-

ма социјално-политичког процењивања појединих видова криминалног понашања, има и један људски, демократски смисао. То заправо омогућава остваривање хуманистичко-демократског начела индивидуализације врсте и мере кривичне одговорности. Одређивање неке јединствене, шаблониране кривичне санкције, по речима Ненова, — за „различита по тежини конкретна кривична дела, извршена од лица различите друштвене опасности, значило би нарушавање принципа социјалистичке законности и демократије, који захтевају једнако третирање једнаких понашања и одговарајућих разлика у третирању различитих понашања. (38)

*

* *

Како се, након свега што смо изложили, може схватити појам и садржина категорије друштвене опасности и у оквиру нашег права?

Кривични законик није непосредно одредио појам друштвене опасности кривичног дела.

Али, он је, у својим одредбама, веома јасно истакао која се понашања, по њему, имају сматрати до те мере друштвено опасним да би се морала узимати као кривично дело, које, социолошки гледано, представља најнегативнији напад на постојећи систем социјалних вредности.

По пропису члана 1. Законика, како смо већ то истакли, у такав круг понашања улазе она понашања која се, имајући у виду дијалектичку укупност објективно-субјективних елемената криминалне ситуације, могу оценити као акт насиља, самовоље, привредне експлоатације и као други друштвено опасни акти који вређају уставом и законима утврђени правно-политички положај грађана, политичке, социјалне и економске основице СФРЈ, као и њену независност и безбедност и социјалистичко државно и политичко-правно уређење.

Према томе, са стансовишта Кривичног законика, као друштвено опасна сматрају се она понашања која угрожавају основне виталне интересе југословенског друштва. Или, то су она понашања која су уперена прогив социјалних, економских, политичких и морално-етичких начела на темељу којих је организована југословенска социјалистичка друштвена и државна заједница.

Кроз друштвену опасност, као конститутивног елемента општег појма кривичног дела, законодавац изражава своју социјално-политичку то јест етичко-моралну оцену понашања које, због његовог друштвено-политички непожељног социјалног садржаја, и фиксира као кривично дело. И када би се појам кривичног дела завршавао у формално-правном описивању обележја бића кривичног дела, имали бисмо формализовану конструкцију, без специфичне друштвено-политичке и морално-етичке садржине. Једва је потребно подвући да би то довело до битне негације кривичног права као најполитичкије гране правног уређења друштва и до његовог свођења на ниво грађанског кривичног права.

Мр Александар Михајловски

(38) Др И. Ненов: Наказателно право, Обшча част, Софија, 1963, стр. 472.

Понятие общественной опасности уголовного деяния

РЕЗЮМЕ

В уголовном праве вопрос самого понятия общественно-опасного деяния менее всего разработан в литературе, и без того весьма небогатой по данной проблеме. В то же время все исследования этой проблематики становятся недостаточными, если предварительно не будем совсем уверены, что именно мы подразумеваем, когда говорим, что чье-либо действие или бездействие является общественно-опасным в уголовно-правовом смысле.

После рассмотрения с терминологической точки зрения понятия общественно-опасного уголовного деяния, автор критически разбирает догражданские и гражданские понимания понятия общественно-опасного преступления.

Автор посвящает особое внимание марксистскому, исторически-классовому подходу к анализу понятия общественно-опасного уголовного деяния. Он считает, что только марксистская точка зрения может основательно и всесторонне осветить исторически-социальную обусловленность возникновения и развития понятия общественно-опасного деяния. В этом случае особый интерес представляет подчеркивание феномена исторического упразднения общественно-классовой опасности как преступления по уголовному праву. Существенная характеристика социалистического уголовного права на нынешнем этапе его развития заключается в том, что в нем происходит непрерывный процесс отхода от признания общественно-классовой опасности как уголовного деяния и признания уголовным деянием действий или бездействий, представляющих общественную опасность.

Свое заключительное рассмотрение понятия общественно-опасного деяния автор связывает с различием общей (абстрактной) и определенной (конкретной) общественной опасности. По мнению автора подобное различие имеет очень важную функцию в отправлении уголовного правосудия. Автор констатирует, что наша практика, к сожалению, не обращает нужного внимания на эту функцию общественно-опасного уголовного деяния.

The Concept of Social Danger of Criminal Act

RESUME

In the already scanty literature on the problems of social danger in the Penal Law, the question of the notion of that category is the least treated one. However, all studies of these subjects are inadequate if we are not absolutely certain what is meant by declaring a certain behaviour as socially dangerous in the criminal legal sense.

Having discussed the concept of social danger from the terminological standpoint, the author critically discusses pre — civil and civil attitudes on the concept of social danger of criminal act.

The author has paid a special attention to the historical — class access to the analysis of the concept of social danger of criminal act. He is of the opinion that only the marxist stand point can thoroughly and universally explain historical and social causes of the origin and development of the concept of social danger. It is of special interest at this place to point out the phenomenon of the historical abolition of the socio-class danger as a category of the Penal Law. An important characteristic of the socialist

penal law at the present stage of its development is the continuing process of transformation of the socio-class danger of criminal act into the social danger.

The author links his final considerations of the concept of social danger of criminal act with the differentiation between general (abstract) and particular (concrete) social danger. This distinction, in the author's opinion, has very important function in the performance of penal judicature. The author remarks that our practice, unfortunately, does not pay necessary attention to this function of the social danger of criminal act.

La notion du danger social de l'infraction

RÉSUMÉ

Dans la littérature, d'ailleurs très incomplète, sur les problèmes du danger social dans le droit criminel la question de la notion même de cette catégorie est le moins élaborée. Cependant, toutes les recherches relatives à cette problématique sont considérées comme étant imparfaites si au préalable nous ne sommes pas sûrs à quoi nous pensons lorsque nous affirmons qu'un comportement social est dangereux dans le sens du droit criminel.

Après avoir examiné la notion du danger social de l'infraction au point de vue terminologique, l'auteur de cet article a effectué l'analyse critique des conceptions antébourgeoises et bourgeoises de la notion de danger social de l'infraction.

L'auteur a consacré une attention particulière à l'approche marxiste, historique de classe de la notion du danger social de l'infraction. Il considère que seulement en se basant sur le point de vue marxiste on peut éclaircir à fond et universellement le caractère conditionnel de la naissance et du développement de la notion du danger social de l'infraction. A ce sujet présente un grand intérêt la mise en relief du phénomène de l'abolition historique du danger social de classe en tant que catégorie du droit criminel. La caractéristique essentielle du droit criminel socialiste à l'étape contemporaine de son développement consiste en ce que dans sa substance le processus ininterrompu est en cours de la transformation du danger social de classe en danger social.

Son examen final de la notion du danger social de l'infraction l'auteur coordonne à la différenciation générale (abstraite) et particulière (concrète) du danger social. Cette différenciation, selon l'opinion de l'auteur, a une fonction très importante dans l'exercice de la justice pénale. L'auteur remarque que notre pratique, malheureusement, n'accorde pas l'attention nécessaire à cette fonction du danger social de l'infraction.